

Отримано: 04 березня 2023 р.

Прорецензовано: 20 березня 2023 р.

Прийнято до друку: 22 березня 2023 р.

e-mail: lanalutava@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-286-291

Лутава С. М. Осмислення категорії «простір» у гуманітаристиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 286–291.

УДК: 811.161.2'373

Лутава Світлана Миколаївна,кандидат філологічних наук, старший викладач,
Академія праці, соціальних відносин і туризму**ОСМИСЛЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ПРОСТІР» У ГУМАНІТАРИСТИЦІ**

У статті проаналізовано внесок багатьох лінгвістів у вивчення поняття «простір», його властивостей, лексики, яка його позначає. У результаті розгляду здобутків мовознавців у дослідженні семантики простору було виявлено відмінність їхніх поглядів на питання термінологічного, ідентифікаційного та класифікаційного характеру. Оскільки в сучасній лінгвістиці відсутній єдиний погляд на ідентифікаційні та класифікаційні характеристики номінацій простору, було проаналізовано і запропоновано єдині ідентифікаційні, диференційні параметри локусів, закладені в їхні сутності, принципи класифікації локусів. Зокрема, було виявлено важливий розподіл семантики цих лексичних одиниць за критеріями «реальний простір» та «віртуальний простір». Було складено широкий список основних ідентифікаційних та диференційних ознак, об'єднаних у блоки: ознаки розпізнавання (що-система) – ознаки організації або типу простору; ознаки розташування і динаміки (де-система). За допомогою ідентифікаційних ознак просторового плану змісту можливо виокремлювати необхідні номінації із джерел дослідження. А використавши критерії диференціації матеріалу, можна класифікувати локуси за ознаками розпізнавання, організації простору та розташування (диференціація реальної / ірреальної субстанції за характеристиками об'єктивного / суб'єктивного, індивідуального / соціального, природного / соціокультурного маркування, з урахуванням типу простору, відповідно до горизонтальної й вертикальної локалізації: просторової трихотомії за вертикаллю: надземний, позаземний світ / наземний, земний світ / підземний світ; тривимірної просторової трихотомії: свій світ / проміжний світ / інший, чужий світ; універсальної просторової дихотомії: внутрішній світ / навколишній світ та ін. Міра виразності просторової семантики в структурі їхніх лексичних значень є головним критерієм для оцінки ядерності чи периферійності, встановлення меж у групах локусів.

Ключові слова: поняття простору, локус, просторова семантика, класифікація, система координат, що-система, де-система, ідентифікаційна семантична ознака, диференційна семантична ознака, номінації простору, реальний простір, віртуальний простір.

Svitlana Lutava,Candidate Degree in Philology, Senior Lecturer,
Academy of Labour, Social Relations and Tourism**THE CATEGORY “SPACE” IN THE HUMANITIES**

The paper analyzes the contribution of many linguists to the study of the concept of "space", its properties, and the words, that denotes it, outlines existing scholarly approaches to the space semantics study. As a result of consideration of the achievements of scientists in the study of spatial semantics, differences in their views on issues of terminological, identification and classification nature were revealed. Also, considering the lack of a single approach to the identification and classification of the space nominations characteristics in modern linguistics, the paper carries out the analysis and develops unique identification and differential loci parameters which underlie the concept of space, i.e. a fundamental division of the lexical units semantics into two major groups "real space" and "virtual space"; principles of loci classification are proposed. Also, the research outlines the loci potential implementation spheres and their reflection in the language, types of space, classification criteria, and a wide range of basic identification and distinctive features, which are further on grouped into blocks: recognition signs (what-system) – organisation signs or space types; location and dynamic signs (where-system). In their turn, the distinctive features enable to single out the nominations in question from the empirical material; applying the developed criteria for differentiating the empirical database, it becomes possible to categorise the loci on the basis of recognition, space organisation, and location (opposition between the real / virtual substance based on the features of objective / subjective, individual / social, natural / sociocultural markers, taking into account the space type within its horizontal and vertical localisation: vertical spatial trichotomy (an overland, extraterrestrial world / real world, terrestrial / underground world); three-dimensional spatial trichotomy (close world / transitional world / distant alien world); universal space dichotomy (internal world / external world), etc.). The main criterion when evaluating whether the lexeme belongs to the loci group nucleus or periphery is the degree of the spatial semantics explicitness in the structure of its lexical meanings.

Keywords: concept of space, locus, spatial semantics, classification, coordinate system, what-system, de-system, identifying semantic feature, differential semantic feature, space nominations, real space, virtual space, nucleus, periphery.

Лексична просторова семантика значною мірою залежить від наївного та наукового, міфологічного, культурного сприйняття світу людиною, а також від поняття про простір і місце у соціумі. Саме тому, коли звертаємося до проблем дослідження різних її аспектів, слід враховувати складність і багатогранність поняття, яке закладене в її основу; досвід вивчення просторовості в гуманітаристиці, і навіть у екстралінгвістичних галузях знання (Арістотель, Платон, Б. Паскаль, Е. Кант та ін. висловлювали важливі спостереження щодо цього).

Основними проблемами при дослідженні лексичної семантики простору та місця є 1) відсутність стійкої традиції її термінопозначення, дефініції (щоб її вирішити, у наших попередніх працях (Лутава а, 2018) для цих номінацій вводимо термін «локус» (Локусами (від лат. *lōkus, i, m.* (plur. *loci* та *loca*) місце; країна; розташування, стан) називаються лексеми, що позначають узагальнені та конкретизовані об'єкти або образи ідеальної та фізичної просторової дійсності... (Лутава б, 2018: 61–68)); 2) єдиного розуміння її сутності, через що виникають труднощі й розбіжності в поглядах на те, які ж одиниці належать до неї; 3) складність у процесі обрання основних її класифікаційних критеріїв; 4) необхідність оперувати значним обсягом слів, за якими стоїть дуже різномірний (реальний і абстрагований, віртуальний, наївний і науковий, міфологічний, культурний, загальнолюдський і національноспецифічний) досвід пізнання людиною світу. Тому їх розв'язання, без

жодного сумніву, є **актуальним**. Для цього важливо скласти чітке уявлення про поняття «простір» і його ознаки, щоб мати змогу ідентифікувати слова з просторовою семантикою та класифікувати, вивчати їх. Саме це стало **метою** нашої розвідки. **Об'єктом** цього дослідження є погляди на категорію «простір» у гуманітаристиці, а **предметом** – осмислення поняття простору в лінгвістиці та в деяких дотичних до неї дисциплінах.

У мовознавстві одні напрямки дослідження просторової семантики вивчені краще, а інші перебувають у стадії розробки або ще досі є не пізнаними.

І. Р. Вихованець у енциклопедії «Українська мова» так окреслює просторову семантику: «Локативність ... – семантична категорія, до якої входять усі різновиди просторового значення. Виражає відображені в свідомості людей різноманітні просторові відношення предметів і явищ, зокрема їхнє місцеперебування, напрямок руху, контактність та дистантність розташування і под.» (Вихованець, 2000: 296–297). Ще одне визначення, що стосується семантики простору, міститься в енциклопедії «Українська мова» і сформульоване Н. Ф. Клименко: «Назви місця – назви, що означають місце, де відбуваються різні види людської праці, діють заклади чи установи, а також приміщення для утримання тварин, сховища для зберігання засобів виробництва та готової продукції, місцезнаходження предметів тощо. Виражаються іменниками ...» (Клименко, 2000: 365–366). На думку дослідниці діалектного словотвору Я. В. Закревської, «Із структурно-семантичного погляду поміна лосі визначаються як назви, у структурі яких є елементи, що вказують на відношення якогось предмета або дії до місця (елемента простору), на якому знаходився або знаходиться якийсь предмет, де відбувається або колись відбувалася якась дія ... У даному випадку йдеться про простір, що його хтось займає, що є якимось використаний або для чогось потрібний» (Закревська, 1976: 28). У рамках словотвору лексики просторовості вивчає І. І. Ковалик, який зазначав, що усі прояви діяльності людини відбуваються в часі й просторі, а семантика номінацій місця зумовлюється значенням словотворчої основи (Ковалик, 1958: 6–9).

В українській лінгвістиці різні аспекти просторовості вивчали такі науковці: І. Даценко, І. М. Кочан, Л. М. Коцюк, М. Г. Сенів, О. В. Кардашук, Є. С. Харитоновна, О. Р. Чмир. Можемо назвати також таких дослідників просторової лексичної семантики: О. А. Стишов, О. В. Кардашук, Н. Д. Іванова, В. Н. Романова, О. М. Присяжнюк, Л. М. Бойко, П. О. Редін, Н. М. Бобух, Ю. К. Онищенко, І. В. Корнейко, Т. І. Жила, О. М. Свтушок, К. Д. Глуховцева, Т. О. Ястремська, Н. Єщенко. Традиційно вчені звертають увагу на назви приміщень (О. О. Погрібна, Н. В. Піддубна), назви доріг (З. М. Бичко, С. В. Сірик), назви ландшафтних об'єктів (Л. М. Голіченко, М. П. Годована, С. Б. Любарський, П. П. Чучка, Є. О. Черепанова, Т. В. Громко, О. К. Данилюк, Н. П. Сіденко) та ін. У дослідженні останніх домінує бачення простору як низки об'єктів на мапі. Окремі локуси зустрічаємо у терміносистемах, що репрезентують сфери: технічну (О. Г. Литвин), педагогічну (М. С. Разумейко), економічну (А. Д. Олійник), політичну (О. Г. Аксенова), філософську (Д. П. Кирик), юридичну (О. Р. Чмир), будівельну (В. З. Присяжнюк, В. С. Марченко), медичну (Т. В. Лепеха, М. В. Дмитрук), спортивну (М. М. Паночко), психологічну (Л. М. Веклинець), виробничу, промислову (Н. К. Ктитарова), гірничу (О. В. Колган), сільськогосподарську (Г. І. Халимоненко), лісорозробок (Н. І. Шило), геологічну (Л. Д. Малевич), географічну, фізичну (Л. В. Козак), математичну (А. М. Крейтор), інформаційних технологій (Ю. К. Онищенко, І. Г. Щур, Л. М. Філюк) та ін.

У вітчизняному мовознавстві досить поширеним є також бачення простору через опозиції його координат. У цьому руслі його вивчали С. І. Терехова, О. О. Тараненко, Д. І. Воронін, І. П. Довбня, Л. В. Романюк, Н. В. Курікова, Ю. Д. Апресян, Е. Бенвеніст, П. Серіо, Ю. С. Степанов та ін.

Так, С. І. Терехова за базову семантичну модель визначення системи координат обирає формулу «я – тут – тепер» («особа – просторова точка відліку – часова точка відліку») (Терехова, 2007: 16–19). До просторових параметрів цієї системи належать: локативні (місцеперебування), векторні (напрямок переміщення), об'ємні (двовимірні або тривимірні), площинні (лінійні) (Терехова, 2007: 16). Її дослідниця розглядає як межу встановлення об'єктивного зв'язку між людиною та навколишнім світом, та виділяє в ній такі якості: прагматичність, антропоцентричність, зумовленість контекстом, егоцентричність, відчуженість, наявність низки культурно-спеціальних смислів, які певною мірою уможливають її уніфікацію у вигляді мережі концептуальних паралелей, репрезентованих у мові та мовленні у відповідних конотаціях, залежність від якості та функцій міжкультурної комунікації (Терехова, 2007: 70–73). С. І. Терехова також веде мову про такі основні просторові характеристики системи координат: тривимірність або площинність (лінійність), векторність (в деяких випадках), статичність / динамічність, обмеження / відсутність обмежень. Також суттєвими для семантики просторових вказувань є поняття до- / відцентрових процесів і точки відліку (Терехова, 2007: 73–170). Подібних поглядів дотримуються Н. В. Курікова, Ю. Д. Апресян та ін.

О. О. Тараненко висловлює спостереження, що «Я» у системі мовних координат «я – тут – тепер» є суб'єктом не лише мовлення, але і мови. Світ мовної дійсності формується з його позицій (Тараненко, 2006: 67).

Теорію локації спостерігаємо і в дослідженні Д. І. Вороніна. Також він виокремив такі просторові характеристики: 1) етно- та антропоцентричність; 2) концептуалізація; 3) мовна реалізація; 4) суб'єктивність і прагматичність сприйняття; 5) вміщення людини в простір; 6) орієнтованість, тривимірність системи координат і 7) їх аксіологічність; 8) психо-фізична кореляція між досвідом рухових координацій і сприйняттям оточуючого світу; 9) ідеальність моделі сприйняття дійсності; 10) опозиційність простору та його частин, його означуваність через себе, інші об'єкти та явища дійсності; 11) зв'язок категорій мови та мислення з розвитком людської пізнавально-трудова діяльності; 12) діалектика тенденцій: прагнення до контакту та дистанціювання від довкілля (Воронін, 2003: 53).

Безумовно, не можемо заперечувати принципову важливість ознаки «координати» для поняття «простір». Але у гуманітаристиці зустрічаємо також праці дослідників, що аналізують культурні феномени людської цивілізації та розробляють ширший список рис простору (В. М. Богущий, І. Ю. Давиденко, В. В. Жайворонок, В. Л. Івашенко, О. С. Колесник, Т. М. Нікульшина, Л. С. Прокопович, О. О. Селіванова, Н. В. Таценко, О. В. Тищенко, Т. А. Щєбликіна, Н. Г. Брагіна, В. В. Красних, О. С. Кубрякова, В. М. Топоров, Т. В. Цив'ян та ін.). Переважна більшість науковців серед найістотніших його ознак називають центр (річ, мітка, місце, зона концентрації найбільшої міри вияву ознаки), периферію (річ, мітка, місце, зона концентрації найменшої міри вияву ознаки), ідентифікацію простору через речі, осіб, деталі, що його наповнюють, через його спеціалізацію, диференціацію простору на свій/ чужий (іноді між ними виділяють також проміжну зону),

освоєність. Так, ріка «Водний потік, що живиться із джерела або стоком атмосферних опадів і тече по видовжених зниженнях рельєфу від верхів'я до гирла» (СУМ, 1977: 574)) має центр – його дно («Грунтова поверхня під водою» (СУМ, 1971, 314)) і периферію – її береги («Край землі, що межує з поверхнею річки, озера, моря і т. ін.» (СУМ, 1970: 158)).

О. В. Тищенко бачить простір обряду через опозиції свій / чужий, зовнішній / внутрішній, життя / смерть, низ / верх, міфологічний / реальний, відкритий / закритий, сакральний / профанний, невидимий / видимий, повний / пустий, добре / погано) і ділить його на ритуально марковані місця обрядодій, що мають універсальну соціальну диференціацію (перешкода, межа, ворота, хата, двір, дорога, поріг, вода, роздоріжжя, перехрестя, замкнений простір, коло, кут, покуть, зовнішній простір, віддалені місця, баня, вікна, «той» світ та ін.) (Тищенко, 2000: 122–81).

Дослідження опозицій «свій» / «чужий» зустрічаємо у працях О. О. Селіванової (Селіванова, 2005). На прикладі локусів *батьківщина* та *чужина* можемо спостерігати протиставлення саме за таким принципом розрізнення: «Країна стосовно до людей, які народилися в ній і є її громадянами; *вітчизна*» (СУМ, 1970: 112) / «*Чужа, далека земля, країна*» (СУМ, 1980: 379).

В. Л. Іващенко підтверджує статус віртуальної реальності для простору поезії, а також слушно вказує на взаємонакладання найвно-побутової, наукової та мистецької картин світу (Іващенко, 2006: 326).

Л. С. Прокопович використала методи лінгвостилістики для розгляду лексичної семантики простору в українській поетичній мові другої половини ХХ ст. і виокремила природно-географічну, соціокультурну, екзистенційну лексико-семантичні парадигми розгортання універсальної категорії простору: «природний простір», «соціокультурний простір», «екзистенційний простір» (Прокопович, 2010). Вона звертає увагу на тривимірність простору та його конкретні фізичні властивості.

В. М. Богущкий вивчав у рамках лінгвокультурології та лінгвокогнітології мовні моделі простору в національних мовних картинах світу. Він окреслив такі універсальні моделі просторової орієнтації: *антропоцентричну* (з людиною в ролі точки відліку) та *геоцентричну* (поверхня землі є точкою відліку, нульовим рівнем), а також наголосив на архаїчності міфопоетичного простору в уявленнях людини (Богущкий, 2011). Дослідник розглядає лексику на позначення водних об'єктів, урбанізованого простору, міфогенну топіку, звертає увагу на зміни у словах просторової семантики на просторі. Як бачимо, більшість вчених, що вивчають категорії «простір», відзначають її *суб'єктивну маркованість*, властивість поняття простору існувати винятково в людській свідомості. Вважаємо за необхідне наголосити на цьому. Поза свідомістю можуть існувати різні форми матерії, дух. Але як той чи інший простір вони сприймаються лише людиною, і тільки за умови доступності його параметрів для її осмислення. Лише об'єкт, у якому людина може розмістити себе або сферу своїх інтересів, поле своєї діяльності, марковане для неї як місце. Так, наприклад, посуд або астероїд, фізіологічна тканина не є простором, а лише предметом або уламком речовини, біологічним фрагментом. Якщо ж людина на ньому розміщує поле своєї діяльності, контекстуально сприйняття їх зазнає змін. Зокрема, «*Астероїд – невелике небесне тіло розміром від метрів до сотень кілометрів, яке обертається кеплерівською орбітою навколо Сонця*» (Вікіпедія, астероїд), але якщо та чи інша країна висаджує на нього свій супутник, він починає сприйматися просторово: «*ці загони на чолі з пілотами NASA, загалом 14 людей, повинні ... висадитися на астероїд, після чого пробурити свердловину, закласти заряд, покинути астероїд і здійснити дистанційний підрив*» (Вікіпедія, армагеддон...). Так само, контекстуально на межі понять речі та простору можуть перебувати уявлення про житла тварин, посуд, транспорт, сумки та ін. Саме внаслідок зумовленості мисленнєвої категорії «простір» суб'єктивністю людського сприйняття, його бачимо площинно або об'ємно, по-різному обираємо системи координат і опозиції за тими чи іншими їхніми всіяма (тривимірність, двовимірність, верх/ низ, праворуч/ ліворуч, попереду/ позаду). Семантика верху та низу залежить від точки сприйняття спостерігачем об'єкта (Толстой, 1969: 243–245).

Цікаво суб'єктивність світосприйняття реалізована в понятті ірреальності. Дослідник міфологічної віртуальності, О. С. Колесник, вважає, що мовці встановлюють зв'язок між ірраціональним та своїми раціоналістичними запитами через особливі модули мовної системи для вербалізації елементів міфологічного простору. Мовна система не повністю передає їхню сутність і зумовлює нечіткість та множинність семантики міфологічного простору. Ця специфіка його семантики існує поряд із тенденцією людської психіки добутовувати відсутні елементи, спрощувати суперечності, змінювати, змішувати світи (Колесник, 2011). При переосмисленні слів для утворення лексики на позначення віртуального простору важливо, що денотати – уявні, а деталізація лексики відбувається на основі досвіду життя людей у реальному світі. З цим пов'язана особливість номінацій віртуального міфологічного простору мати план вираження переважно як у назвах реальної дійсності (не обов'язково просторової), а план змісту змінювати відповідно до ідеї репрезентованої ірреальності (як і в більшості лексики на позначення віртуальності). Наприклад: «*От ходить він по тому світу, ніде нема йому пристановища, аж... поставив його коло свого палацу на варті*» (Солдат і смерть).

В. В. Жайворонок (Жайворонок, 2006: 487–488; Жайворонок, 2007: 96–488; Т. М. Нікульшина (Нікульшина, 2013: 9–15) та ін. розподіляють простір на матеріальний та уявний. У сучасній українській літературній мові віртуальний (уявний) простір на лексичному рівні репрезентовано у таких виявах віртуального (О. С. Колесник, Т. М. Нікульшина, художнього (Г. Башляр, В. Л. Іващенко, Т. М. Нікульшина, С. Б. Фоміна та ін.), внутрішнього психологічного (Н. Г. Брагіна, І. Ю. Давиденко, Я. В. Купіна та ін.), наукового (В. Л. Іващенко, Т. М. Нікульшина, Г. Башляр, Л. В. Романюк), оніричного (О. А. Ткаченко, Г. Башляр), грального (Й. Гейзінга), комп'ютерних технологій (Н. В. Таценко та ін., Ю. К. Онищенко) простору.

Багато різних бачень поняття простору в лінгвістиці. Тому доречними є спроби їхнього аналізу та узагальнення. О. С. Кубрякова розглядає праці А. Вежбицької, Р. Джекендофа, А. В. Кравченка, А. В. Запорожця, Б. Ландау, А. Я. Гуревича, М. Рікхета, Б. Гейне, У. Найсера та ін. щодо концептів місця, простору та речі і вказує на формування (на основі специфіки зорового сприйняття) у людини двох автономних систем бачення світу: що-системи (ідентифікація, розпізнавання речей, об'єктів за принципом протиставлення фону та фігури) та де-системи (утворення орієнтаційних концептів: визначення відстаней, відносного розташування, диференціація місця предмета і його руху). Вона вбачає за необхідне поєднати обидва підходи (Кубрякова, 2000: 84–91). На нашу думку, це максимально допомагає вирішити проблему з класифікацією, дефініцією локусів, вибором методики їх дослідження, оскільки за їхньою допомогою формуємо список ідентифікаційних

та диференційних ознак просторової лексики, можемо відібрати необхідні слова, класифікувати, вивчити та описати їх як велику групу.

Отже, поняття простору найвиразніше розподілено на реальний та віртуальний виміри. Воно має такі ідентифікаційні риси у «що-системі»: центр (у т.ч. вісь координат), периферія, межа (з точками переходу (перехрестями), шляхами сполучення просторів); зумовленість; специфікація; форма, розмір, фігурність, об'ємність / площинність; структурованість, упорядкування, взаємозалежність частин та цілого, визначення цілого через наповнення, означуваність через себе, інші об'єкти та явища дійсності, через поле людської діяльності; спосіб застосування, сфера використання; принцип єдності мікрокосму та макрокосму, вільність; здатність до самопородження; динамічність / статичність; здатність до доцентрових і відцентрових процесів; зв'язок із часом, субстанціальність, призначення; пов'язаність із сушим; самодостатність; протяжність, контактність; а також – обов'язкова лексико-семантична реалізація в мові (В. М. Богущкий, Д. І. Воронін, К. Д. Глуховцева, О. М. Євтушок, Н. О. Замощина, Н. Д. Іванова, О. В. Кардашук, І. І. Ковалик, О. С. Колесник, Т. М. Нікульшина, О. М. Присяжнюк, В. Н. Романова, О. О. Селіванова, В. М. Топоров та ін.). Ідентифікаційні ознаки відповідно до де-системи виділяємо у працях вчених такі: вписаність у систему координат (орієнтованість за тривимірною системою координат, за чотирима сторонами світу, відповідно до опозицій: земний / неземний, початок / кінець; верх / низ; верх / середина / низ; той) / цей, передній / задній, правий / лівий; близький / далекий), орієнтованість, розташування; векторність (спрямованість), орієнтованість за умовним об'єктом; віддаленість (З. М. Бичко, Н. М. Бобух, В. М. Богущкий, Л. М. Бойко, Д. І. Воронін, Я. В. Закревська, Т. М. Нікульшина, Л. С. Прокопович, В. Н. Романова, Л. В. Романюк, С. В. Сірик, В. М. Топоров та ін.). У лінгвістиці виокремлюємо такі диференційні ознаки просторовості: реальність / ірреальність, об'єктивність / суб'єктивність, зовнішнє / внутрішнє, штучне / природне походження, параметричність, постійність / тимчасовість, безмежність / обмеженість; осяжність / неосяжність, перервність / неперервність, відкритість / закритість; наповненість / пуста; цілісність / дискретність; відокремленість / спільність; конкретність / абстрактність; відмінність; проникність / непроникність, природний / людський, індивідуальність / колективність, геоцентричність / антропоцентричність, освоєний / неосвоєний, природний / штучний, залежність від людини, оціненість: добрий / поганий, свій / чужий (З. М. Бичко, Л. М. Бойко, Д. І. Воронін, М. П. Годована, Л. М. Голіченко, Н. О. Єщенко, Т. І. Жила, Я. В. Закревська, Н. Ф. Клименко, І. І. Ковалик, С. Б. Любарський, Н. В. Піддубна, О. О. Погрібна, Л. С. Прокопович, Я. В. Просалова, В. Н. Романова, Л. В. Романюк, О. О. Селіванова, М. Г. Сенів, С. В. Сірик, В. М. Топоров, П. П. Чучка, Т. О. Ястремська та ін. Важливо те, що будь-який просторовий об'єкт, також віртуальний, має структуру та характеристики універсальної моделі, утвореної за зразком моделі фізичної дійсності. Обов'язкова їх лексикалізація етноцентрична та відбувається через відчуження та присвоєння, аналіз та синтез, залежить від результатів перцепції, інтерпретації, символізування, звіряння отриманих результатів з когнітивним досвідом кожного народу.

Лексика з просторовою семантикою представлена різними видами простору, що різнобічно охарактеризовані. За допомогою виділених рис зможемо ідентифікувати та відібрати локуси, класифікувати їх відповідно до таких критеріїв диференціації: за ознаками розпізнавання, організації простору та розташування (диференціація реальної / ірреальної субстанції за характеристиками об'єктивного / суб'єктивного, індивідуального / соціального, природного / соціокультурного маркування, з урахуванням типу простору, відповідно до горизонтальної й вертикальної локалізації: просторової трихотомії за вертикаллю: надземний, позаземний світ / наземний, земний світ / підземний світ; тривимірної просторової трихотомії: свій світ / проміжний світ / інший, чужий світ; універсальної просторової дихотомії: внутрішній світ / навколишній світ); протиставлення узагальненості / конкретності, відомого / невідомого, реального / віртуального, а також: призначеності, специфіки наповнення просторових об'єктів, пов'язаності з різними видами орієнтації, належності до видів просторових об'єктів. Їхня семантика має високий рівень образності, великий потенціал до метафоризації, метонімізації, опису одного виду простору через інший. Змістова характеристика субстанціальності найповніше передається у лексико-граматичному класі іменників.

Отже, у цій розвідці ми розглянули бачення поняття «простір» у гуманітаристиці. Було виділено найбільш поширені групи поглядів учених (акцентування на ознаці «координати», тематичний принцип класифікування лексичного матеріалу, відповідно до картографічного сприйняття та диференціації груп слів за їхніми денотатами, дослідження простору як концепту у крослінгвістичних дисциплінах). Відзначаючи великий вклад мовознавців у розробку поняття «простір», узагальнивши риси просторовості, виокремлені ними, вважаємо за потрібне запропонувати класифікувати просторову лексику не за характеристиками денотата або винятково за тематичною спільністю, а за лексико-семантичним принципом, виокремлюючи ядро і периферію словникового складу, розподіляючи слова і лексико-семантичні групи між ними відповідно до міри концентрації ідентифікаційних просторових ознак та залежно від набору диференційних ознак у їхній семантиці (виокремлених нами), обов'язково зважати на частиномовну характеристику. Це зумовлено необхідністю враховувати значно складніший людський досвід оперування просторовими поняттями у житті соціуму. Результати праці є важливими й можуть бути надалі використані для лексико-семантичних студій, присвячених питанням простору та проблемам вивчення слів з абстрактним планом змісту.

Література:

1. Армагеддон (фільм, 1998). *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%B4%D0%B4%D0%BE%D0%BD_\(%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC,_1998\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%B4%D0%B4%D0%BE%D0%BD_(%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC,_1998)) (дата звернення: 10.02.2023).
2. Астероїд. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%97%D0%B4> (дата звернення: 10.02.2023).
3. Богущкий В. М. Мовні моделі простору як культурно-національний феномен (на матеріалі української, англійської та іспанської мов) : дис. ... канд. філол. наук із заг. мовознавства : 10.02.15 / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2010. 231 с.
4. Вихованець І. Р. Локативність. *«Українська мова». Енциклопедія / редкол.* : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 296–297.73.
5. Воронін Д. І. Ми та Вони: від моделі простору до моделювання соціокультурної взаємодії *Мовознавство*. 2003. № 5. С. 50–55.
6. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Довіра, 2007. 262 с.

7. Жайворонков В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
8. Закревська Я. В. Назви місця. *Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті*. Київ : Наукова думка, 1976. С. 28–52.
9. Івашченко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : монографія. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2006. 328 с.
10. Клименко Н. Ф. Назви місця. *«Українська мова». Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін.* Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 365–366.
11. Ковалик І. І. Назви місця в східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами (словотвір) *Слов'янське мовознавство*. Київ, 1958. № 2. С. 5–37.
12. Колесник О. С. Лінгвoseміотика міфологічного простору : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15 / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2011. 517 с.165.
13. Кочан І. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові : [монографія]. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 519 с.
14. Кубрякова Е. С. О понятиях места, предмета и пространства // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 84–92.
15. Лутава С. М. Використання методу лексико-семантичного поля в сучасній лінгвістиці для характеристики парадигми локусів в українській літературній мові *Science and Education a New Dimension: Philology*. 2018. VI(54), Is: 183, С. 34–38.
16. Лутава С. Проблематика введення терміна «локус» в українському мовознавстві та його дефініція *Українське мовознавство : міжвідомчий наук. зб. / Міністерство освіти і науки України; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка; відп. ред. А. К. Мойсієнко*. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. Вип. 2 (48). С. 61–68.
17. Нікульшина Т. М. Ірреальність у лінгвокогнітивному просторі (на матеріалі англійської та української мов) : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.17 / Міністерство освіти і науки України; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2013. 429 с.
18. Прокопович Л. С. Лексико-семантичне поле «Простір» в українській поетичній мові другої половини ХХ ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Дрогобицький держ. пед. ун-т імені І.Я.Франка. Дрогобич, 2011. 226 с.
19. Селіванова О. О. Опозиція свій – чужий в етносвідомості *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 26–34.
20. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 1 : А–В / ред. тому : П. Й. Горещкий та ін. Київ : Наук. думка, 1970. 799 с.
21. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 2 : Г–Ж / ред. тому : П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. Київ : Наук. думка, 1971. 550 с.
22. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 8 : Природа–ряхтливий / ред. тому : В. О. Винник та ін. Київ : Наук. думка, 1977. 928 с.
23. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 11 : Х–Ь / ред. тому : С. І. Головащук. Київ : Наук. думка, 1980. 699 с.
24. Солдат і смерть. *Добра казка*. URL: <https://dobra-kazka.in.ua/kazky-narodiv-svitu/ukrajinski-kazki/soldat-i-smert/> (дата звернення: 10.02.2023).
25. Тараненко О. О. «Я» (сукупність принципів антропоцентризму, соціально активної особи та андроцентризму) в організації слов'янських іменних (родових) класифікацій *Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана : зб. наук. статей / відп. ред. О. О. Тараненко*. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2006. С. 67–71.
26. Терехова С. І. Система орієнтаційних координат у мові і мовленні (на матеріалі української, російської та англійської мов) : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2007. 400 с.
27. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі : [монографія]. Київ : Видавничий центр КДЛУ, 2000. 236 с.
28. Толстой Н. И. Славянская географическая терминология (семасиологические этюды) / Академия наук СССР, Ин-т славяноведения и балканистики. Москва : Наука, 1969. 264 с.

References:

1. Wikipedia. Free encyclopedia, (nd). *Armageddon (fil'm, 1998)*. [Armageddon (film, 1998)]. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].
2. Wikipedia. Free encyclopedia, (nd). *Asteroyid. [Asteroid]*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].
3. Bohuts'kyu, V. M. (2010). *Movni modeli prostoru yak kul'turno-natsional'nyy fenomen (na materialy ukrayins'koyi, anhliys'koyi ta ispan'skoyi mov)*. [Linguistic models of space as a cultural and national phenomenon (based on the material of the Ukrainian, English and Spanish languages)]. (Unpublished Doctoral dissertation.) Kyiv national Taras Shevchenko University, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
4. Vykhovanets', I. R. (2000). Lokatyvnist' [Locativeness]. In V. M. Rusaniv's'kyu (Ed.), *Ukrayins'ka mova. [Ukrainian language]*. (pp. 296–297). Kyiv: "Ukrainian Encyclopedia" named after M. P. Bazhana [in Ukrainian].
5. Voronin, D. I. (2003). My ta Vony: vid modeli prostoru do modelyuvannya sotsiokul'turnoyi vzayemodiyi. [Us and Them: from a model of space to modeling of sociocultural interaction]. *Movoznavstvo. [Linguistics]*, 5, 50–55 [in Ukrainian].
6. Zhayvoronok, V. V. (2007). *Ukrayins'ka etnolinhvistyka. [Ukrainian ethnolinguistics]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
7. Zhayvoronok, V. (2006). *Znaky ukrayins'koyi etnokul'tury: slovnyk-dovidnyk. [Symbols of ukrainian ethnoculture: dictionary-reference book]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
8. Zakrev's'ka, Y. V. (1976). *Narysy z dialektnoho slovtvoru v areal'nomu aspekti. [Essays on the dialect word-form in the areal aspect]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
9. Ivashchenko, V. L. (2006). *Kontseptual'na reprezentatsiya frahmentiv znannya v naukovo-mystets'kiy kartyni svitu (na materialy ukrayins'koyi mystetstvovoznavchoyi terminolohiyi)*. [Conceptual representation of fragments of knowledge in the scientific and artistic picture of the world (on the basis of Ukrainian art terminology)]. Kyiv: Vydavnychyy Dim Dmytra Buraho [Dmytro Burago Publishing House] [in Ukrainian].
10. Klymenko, N. F. (2000). Nazvy mistysya [Place names] In V. M. Rusaniv's'kyu (Ed.), *Ukrayins'ka mova. [Ukrainian language]*. (pp. 365–366). Kyiv: "Ukrainian Encyclopedia" named after M. P. Bazhana [in Ukrainian].
11. Kovalyk, I. I. (1958). Nazvy mistysya v skhidnoslov'yans'kykh movakh u porivnyanni z inshymy slov'yans'kymy movamy (slovtvir). [Place names in East Slavic languages in comparison with other Slavic languages (vocabulary)]. *Slov'yans'ke movoznavstvo. [Slavic linguistics]*. Kyiv, 2, 5–37 [in Ukrainian].
12. Kolesnyk, O. S. (2011). *Linhvosemiotyka mifolohichnoho prostoru. [Linguosemiotics of the mythological space]*. (Unpublished Doctoral dissertation.) Kyiv national Taras Shevchenko University, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
13. Kochan, I. (2004). *Dynamika i kodyfikatsiya terminiv z mizhnarodnymy komponentamy u suchasniy ukrayins'kiy movi. [Dynamics and codification of terms with international components in modern Ukrainian languages]*. Lviv: Vydavnychyy tsentr LNU imeni Ivana Franka [Ivan Franko Lviv National University Publishing Center] [in Ukrainian].

14. Kubryakova, E. S. (2000). О понятиях места, предмета у пространства [About the concepts of place, object and space] In N. D. Arutyunova (Ed.), *Lohycheskyi analiz yazyka. Yazyky prostranstv. [Logical analysis of language. Languages of spaces]*. (pp. 84–92). Moscow: the languages of Russian culture.
15. Lutava, S. M. Vykorystannya metodu leksyko-semantychnoho polya v suchasniy linhvistytsi dlya kharakterystyky paradyhmy lokusiv v ukraïns'kyi literaturniy movi. [Using the lexical-semantic field method in modern linguistics to characterize the paradigm of loci in the Ukrainian literary language]. *Science and Education a New Dimension: Philology*, VI(54), Is: 183, 34–38.
16. Lutava, S. Problematyka vvedennya termina «lokus» v ukraïns'komu movoznavstvi ta yoho defynitsiya. [Проблематика введення терміна «локус» в українському мовознавстві та його дефініція]. In A. K. Moysiienko (Ed.), *Ukraïns'ke movoznavstvo: mizhvidomchu nauk. zb. Ministerstvo osvity i nauky Ukraïny; Kyïvs'kyi nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka. [Ukrainian Linguistics: Interdepartmental Science. coll. Ministry of Education and Science of Ukraine; Kyiv National Taras Shevchenko University]*, 2 (48), (pp. 61–68). Kharkiv: Vydavnytstvo Ivanchenko I. S. [I.S. Ivanchenko Publishing House] [in Ukrainian].
17. Nikul'shyna, T. M. (2013). *Irreal'nist' u linhvokohnytnomu prostori (na materialy anhliys'koyi ta ukraïns'koyi movy)*. [Unreality in the linguistic-cognitive space (on the material of the English and Ukrainian languages)]. (Unpublished Doctoral dissertation.) Kyiv national Taras Shevchenko University, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
18. Prokopovych, L. S. (2011). *Leksyko-semantychno pole «Prostir» v ukraïns'kyi poetychniy movi druhoi polovynyXX st.* [The lexical-semantic field "Space" in the Ukrainian poetic language of the second half of the 20th century.]. (Unpublished Doctoral dissertation.) Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine; Drohobyt'sk State Pedagogical University named after I. Y. Franko, Drohobych, Ukraine [in Ukrainian].
19. Selivanova, O. O. (2005). Opozycja sviy – chuzhyy v etnosvidomosti. [The opposition "own"–"alien" in ethnic consciousness]. *Movoznavstvo. [Linguistics]*, 1, 26–34 [in Ukrainian].
20. Bilodid, I. K., Horets'kyi P. Y. (Eds.) (1970). *Slovník ukraïns'koyi movy: v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. V. 1. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
21. Bilodid I. K., Dotsenko P. P., Yurchuk L. A. (Eds.) (1971). *Slovník ukraïns'koyi movy: v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. V. 2. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
22. Bilodid I. K., Vynnyk V. O. (Eds.) (1977). *Slovník ukraïns'koyi movy: v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. V. 8. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
23. Bilodid I. K., Holovashchuk S. I. (Eds.) (1980). *Slovník ukraïns'koyi movy: v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. V. 11. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
24. Dobra kazka, (nd). *Soldat i smert'*. [Soldier and death]. Retrieved from [https://dobra-kazka.in.ua/kazky-narodiv-svitu/ukrajinski-kazki/soldat-i-smert'](https://dobra-kazka.in.ua/kazky-narodiv-svitu/ukrajinski-kazki/soldat-i-smert/) [in Ukrainian].
25. Taranenko O. O. (2006). «Ya» (sukupnist' pryntsyypiv antropotsentryzmu, sotsial'no aktyvnoyi osoby ta androtsentryzmu) v orhanizatsiyi slov'yans'kykh imennykh (rodovykh) klasyfikatsiy. [“I” (a set of principles of anthropocentrism, socially active person and androcentrism) in the organization of Slavic nominal (generic) classifications]. In O. O. Taranenko (Ed.), *Mova. Lyudyna. Svit: Do 70-richchya profesora M. Kocherhana [Mova. Lyudyna. Svit: Do 70-ričchya profesora M. Kocherhana]*, (pp. 67–71). Kyiv: Vyd. tsentr KNLU [Publishing center of the Kyiv National Linguistic University] [in Ukrainian].
26. Terekhova, S. I. (2007). *Systema oriyentatsyinykh koordynat u movi i movlenni (na materialy ukraïns'koyi, rosiys'koyi ta anhliys'koyi movy)*. [System of orientational coordinates in language and speech (based on the material of Ukrainian, Russian and English languages)]. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU [Publishing center of the Kyiv National Linguistic University] [in Ukrainian].
27. Tyshchenko, O. V. (2000). *Obryadova semantyka u slov'yans'komu movnomu prostori*. [Ritual semantics in the Slavic language space]. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU [Publishing center of the Kyiv National Linguistic University] [in Ukrainian].
28. Tolstoy, N. Y. (1969). *Slavyanskaya heohrafycheskaya terminolohiya (semasyolohycheskye etyudy)*. [Slavic Geographical Terminology (semasiological studies)]. Moscow: Nauka.